

KİTAP TANITIMI

Ebû Tâlib el-Mufaddal ibn Seleme, *Kitabu'l-Melâhi* Topkapı Sarayı Müzesi Kütühanesi, III. Ahmed No. 2296, 44 s.

FAZLI ARSLAN*

Yazar, Ebu Talib el-Mufaddal ibn Seleme (ö. 904). Bu eserin enstrümanlarla ilgili dünyada yazılmış en eski eser olduğunu tahmin ediyoruz. Bazı kaynaklarda yazmanın adı *Kitabu'l-Ûd ve'l-Melâhi* yazıyor. Asıl ismin yanına “ud” da yazıldığı görülüyor. Udun ortaya çıkışından bahsederek başlıyor. Muhtevayı aşağıda vermeden önce İbn Seleme kimdir ona bakalım. Öncelikle bu eser hakkında iki çalışmadan söz etmek isterim. James Robson tarafından yapılan facsimile baskısıdır. Bu baskıda metin İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Enstrümanlarla ilgili notlar H. G. Farmer'a aittir.¹ Diğeri de Çattas

* Doç. Dr. | İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Sanatları ve Tarihi Bölümü

¹ *The Kitâb al-Malahi of Abu Talib Al-Mufaddal Ibn Salama*, JRAS, The Civic Press, Glasgow 1938, Reprinted in Farmer's Collection of Oriental Writers on Music. Robson'un bu baskısı Abbas Azzavi'nin *el-Musika'l-Iraki fi Ahd'i'l-Moğol ve'l-Turkman*'ında da yer almıştır.

Abdlmelik Haebe tarafından yapılan Arapça neri.² Őimdi James Robson'un eser ve yazar hakkında verdiği bilgileri aktaralım:

İbn Seleme'nin hayatıyla ilgili çok az bilgi var kaynaklarda. En-Nevevî, (. 1277) ve İbn Hallikân (. 1282) ondan sadece onun oğlu Ebu't-Tayyib'in (. 920) biyografisinden bahsederken yer veriyorlar.

İbn Seleme, Kfe okuluna mensup bir gramerciydi. Onun hocası olan babası, el-Ferra'nın (. 822) arkadaşı ve Sa'leb'in (. 904) retmeni olan Seleme İbn Asım idi, ancak Yakut diyor ki o babasının grŖlerini paylamıyordu. İbn Hallikân *Fihrist'e* dayanarak onun İbn'l-Arabi ile (.846) ve diğer eđitilmiŖ adamlarla grŖtđn sylyor. Yakut'a gre onun hocaları İbn'l-A'rabî, Sa'leb, İbn's-Sikkit (. 860) ve diğer ilim adamlarıdır.

Biz onun doğum tarihini bilmiyoruz ama İbn Hallikân'a gre, onun oğlu Ebu't-Tayyib 920'de, çok geç yaŖtayken lmŖ. İbn Hallikân, Nevevî'den aldığı bilgilere gre gze çarpan bir geç olmadığını sylyor. 30 yaŖındayken lmŖse ve onun doğduğu zaman babasının 60 yaŖında olduğunu tahmin edersek bu mantığa gre o, 830 yılında dođmuŖ olabilir. İbn Seleme'nin, El-Feth İbn Hakan'ın (. 861) arkadaş çevresinde olduğunu, hem *Fihrist'te* hem Yakut'ta geçiyor. lm tarihiyle ilgili hiçbir bilgi yok burada. Ebu Bekr el-Suli (. 946) ondan, 903 yılında derslerini aldığından bahsettiğini İbn Hallikân aktarıyor; bundan dolayı onun o yılda nce lmediđini syleyebiliriz.

İbn Seleme'nin oldukça verimli bir yazardı. *Fihrist'te* onun on dokuz kitabından bahsediliyor, onların hepsi, biri hariç, Yakut'ta da geçiyor. İbn Hallikân on  kitaptan sz ediyor, Hacı Halife de altı kitaptan. Nevevî, sadece bir kitabının adını veriyor ama diğer kitapların baŖka alanlarda olduğunu ilave ediyor. Genel olarak kitaplarının çoğunun konusu gramerdir. Ayrıca Kuran ve diğer genel konuların zerinde de yazmıŖtır.

El-Meydanî'nin *Mecmau'l-Emsâl*inin kaynaklarından birisi olan onun *Kitabu'l-Fâhir*'i C. A. Storey tarafından yayına hazırlandı (Leyden, 1915). Brockelmann, bu kitabın ve *Ėayet'l-Edeb*'in, (bu kitab daha nce

² *Kitabu'l-Melâhî ve Emâuhâ min Kıbeli'l-Msikâ*, (Tahkik ve Ŗerh: Ėattas Abdlmelik Haebe), Kahire, 1984.

bahsettiğim listelerin hiç birinde yok) İbn Seleme'nin elde mevcut kitapları olduğunu beyan ediyor. Brockelmann, burada tercüme edilmiş olan *Kitabü'l-Melâhi*'den de hiç bahsetmiyor. Dr. Henry George Farmer 1932 yılında Kahire'yi ziyaret ederken bu kitabın fotostatını yapmış ve *JRAS*'ta ondan bahsetmiş (1934, s. 334). Ben ona, bu çalışmada kullandığım bu fotostatı ödünç verdiği için çok minnettarım.

Bu kitabın daha uzun başlığı *Kitabü'l-Ud ve'l-Melâhi* (Ud ve diğer müzik çalgıları hakkında kitap) *Fihrist*'te, Yakut'ta ve İbn Hallikân'da geçiyor.

Kitabu'l-Melâhi

Bu çalışma, İstanbul'da Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan tek yazma eserin (III. Ahmed no. 2296) çevirisidir. Bu eser toplam 44 sayfadan (22 vr.) oluşmaktadır. Birinci sayfa başlık sayfasıdır. Diğer sayfaların her birinde 7 satır vardır. Başlığa ilave edilen başka ele ait olan yazılar var. Birincisi dilbilgisi kurallarına uygun olmayan bir yazıdır, çünkü *Kitabu'dan* sonra ilave edilmiş *fi* var. “Esmâuhâ: ve onların isimleri”, “melâhî: müzik çalgıları”ndan sonra eklenmiş. *Melâhi* kelimesi direk olarak “eğlendirme aletleri” anlamına geldiği için, aynı elle *min kibli'l-musika* (müziğe ait) eklenmiş. Başlığın altında, köle Yakut tarafından yazıldığı kaydı var. Eserin metni harekeli ve çok güzel yazılmış. Son Bağdat halifesi Mustasım'n himayesinde olan ünlü hattat Yakut-ı Musta'simî'nin (ö. 1298) istinsahıdır. Başlık sayfasının geri kalan kısmında farklı insanlar, bu eseri okudular diye yazılar var. Bütün kitap mükemmel bir şekilde muhafaza edilmiş. Metinde az sayıda yapılan değiştirmelere rağmen, istinsahı çok dikkatli bir şekilde yapılmıştır.

İbni Seleme, eserine, mütevazı bir şekilde kendi başarısından bahsetmeyle başlıyor. O önce, çalgıların kullanımının caiz olmasından bahsedeceğini söylüyor. Bu çok hassas bir konudur çünkü insanların çoğu, savaşta ve hac yolculukta kullanılan tanbur ve davul dışında, bütün çalgıların haram olduğunu düşünüyorlardı. Bu konuyu İbn Seleme beşinci sayfadan on altıncı sayfaya kadar açıklıyor. On altıncı sayfadan, 41. sayfasına kadar o, bazı teknik terimleri kullanarak, Arapların neredeyse bütün bildiği müzik çalgılarından bahsediyor.

Bu eser, nisbeten çok eski olduğu için ve yazarının konumundan

dolayı, çok önemlidir. Ünlü İhsak el-Mevsili'nin (ö. 850) İbrahim İbnü'l-Mehdi'nin (ö. 839) ve Muharik'in (ö. 845) yaşadığı, Arap müziğinin "Altın Çağ"ına aittir bu kitap. Gerçekten, eşzamanlı aynı konuyu işleyen kitap, İbn Hurdazbih'in (ö. 912) *Kitabü'l-Lehv ve'l-Melâhi*'dir ve bu esere ulaşamamaktadır.³ Eski şiirlerin örnekleriyle ve onlara kendi yorumlarıyla, İbn Seleme, bizim, Arapların kullandığı müzik çalgıların doğasını daha iyi anlamak için, değerli materyal sunuyor.]

James Robson'un giriş yazısı burada son buluyor. Haşebe'nin verdiği bilgilerden birkaçını aktarmak istiyorum: Ona göre, hacim olarak küçük olsa da, eser, yazarın kendi dönemine kadar, Arap ve Fars şiirleri içinde geçen çok sayıda eski saz aletini ele alıyor. Haşebe'ye göre bu kitap, öğrenciler ve Şark, özellikle Arap mûsikî aletleri üstüne çalışma yapacaklar için çok faydalı bir eserdir. İbnü'n-Nedim'in *Fihrist*'inden İbn Seleme ile ilgili olarak da şu cümleleri naklediyor: "El-Mufaddal b. Seleme b. Âsım, dilci, âlim, Kûfe ekolüne bağlı, hattı çok güzel, Halil'in *Kitabu'l-Ayn*'ini tashih ile istinsah etti."

Kitapta, ud, barbat, tanbur, mizmarlar (nefesliler), nay, kivan, kus-sab, miştak, yerâ', tabl, kûbe, def gibi sazların isimleri Arap ve Fars şiirinden örneklerle geçer.⁴

Haşebe'nin tahkikinde s. 31'den itibaren de İbn Hurazbih'in *Kitabü'l-Lehv ve'l-Melâhi*'sine yer vermiş ve onu da tahkik-şerh etmiştir. Bu da aynı muhtevaya sahip bir eserdir. İslâm dünyasında sadece enstrümanlara hasredilen bu tür eserlerin de çok erken tarihlerde kaleme alındığını görmüş oluyoruz. Kimbilir günümüze ulaşmayan daha niceleri kaleme alınmıştır.

³ Oysa Ğattas Abdülmelik Haşebe bu eseri de tahkik ve şerh etmiştir. *Kitâbu'l-Melâhi ve Emâuhâ min Kıbeli'l-Mûsikâ* eseri içinde, s. 31 vd.

⁴ *Kitabu'l-Melâhi* üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bkz. Turgut Yahşi, *Mufaddal b. Seleme'nin Kitabü'l-Melâhi ve Esmâiha Adlı Eserinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2013.